

Wychowanie patriotyczne w katechezie

Patriotyzm to umiłowanie ojczyzny, które wiąże się z przyjmowaniem i życiem na co dzień takimi wartościami, jak: język ojczysty, historia, tradycja i obyczaje, kultura i religia. Postawę patriotyzmu kształtuje się w rodzinie, w szkole, a następnie w społeczności lokalnej, a także w społeczeństwie i narodzie. Wychowanie patriotyczne ma nie tylko rozwijać wiarę w Boga – Tróję Świętą, ale również prowadzić do umiejętności życia we wspólnocie: rodzinnej, szkolnej, kościelnej, narodowej oraz we wspólnocie ludzi innych wyznań i kultur. Każdy chrześcijanin powinien w każdej społeczności dawać świadectwo życia z Chrystusem i dla Niego. Ma świadczyć o Chrystusie w życiu społecznym i politycznym, a katecheza winna być miejscem przekazywania historii narodu i społecznej nauki Kościoła (por. DKP 28; DCG 86). Patriotyzm realizuje się poprzez wychowanie chrześcijańskie, które dąży do „kształtowania osoby ludzkiej w kierunku jej ostatecznego celu, a równocześnie do dobra społeczności, których człowiek jest członkiem i w których obowiązkach, gdy dorośnie, będzie brał udział” (DWCH 1). Należy podkreślić, że tak rozumiane wychowanie patriotyczne jest aktualne we wszystkich czasach i kulturach. Wynika zaś z faktu, że człowiek jako istota społeczna właściwie rozwija się poprzez życie z innymi ludźmi. Człowiek jest powołany przez Boga do wspólnoty życia z Nim oraz we wspólnocie ludzkiej. Jest również zobowiązany do troski o wspólnotę, która jest jego ojczyzną.

1. Pojęcie patriotyzmu

Słowo „patriotyzm” pochodzi od greckiego słowa „patriotes”, czyli rodak. Natomiast „patrios” to ktoś pochodzący od tego samego ojca, a „pater” to ojciec. Zatem patriota to ktoś, „kto okazuje szacunek i miłość wobec swojej ojczyzny, kto wnosi osobisty wkład w jej rozwój, a także kto – w razie potrzeby – gotowy jest do poniesienia dla niej ofiar i wyrzeczeń”¹. *Encyklopedia PWN* określa patriotyzm jako postawę społeczno-polityczną, która opiera się na zasadach miłości i przywiązania do ojczyzny oraz jedności i solidarności z własnym narodem. Charakteryzuje ją poczucie więzi społecznej i wspólnoty kulturowej² oraz bliską relacją podobną do ojcostwa lub macierzyństwa. Dzięki temu patriotyzm stanowi „potwierdzenie znaczenia konkretnego społeczeństwa, zamieszkującego określone terytorium. Patriotyzm to miłość ojczyzny, oznaczająca to szczególne społeczeństwo i kraj; ucieleśniające i symbolizujące swą przeszłość i przyszłość”³. Natomiast według *Słownika Teologicznego* patriotyzm to umiłowanie ojczyzny, wiążące się z gotowością oraz poświęceniem dla niej swoich sił i zdolności⁴. Każdy patriota musi kochać swoją ojczyznę jak matkę. Chodzi zatem o relację synowską, która nie jest tylko uczuciem, ale realizuje się poprzez czyny. Wiąże się zatem z działalnością na rzecz dobra ojczyzny oraz służbą w obronie takich wartości, jak: prawda, dobro, tradycja, kultura, historia, język lub dobra narodowe⁵. Podobnie mówi o patriotyzmie

¹ M. Dziewiecki, *Wychowanie patriotyczne dzisiaj*, https://opoka.org.pl/biblioteka/II/ID/wychowanie_patriotyczne.html, z dn. 22.05.2018.

² Por. *Encyklopedia PWN*, Warszawa 2001, t. 3, s. 486.

³ Tamże.

Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych. Jest to „miłość ojczyzny, własnego narodu, połączona z gotowością ofiar dla niej, z uznaniem praw innych narodów i szacunkiem dla nich”⁶. Zatem patriotyzm odnosi się do narodu, ale należy go również odnosić do całego społeczeństwa. Prawdziwy patriota szanuje inne narody i nigdy nie zabiega o dobro własnego narodu kosztem innych.

J. Tischner podaje, że patriota „jest człowiekiem, który daje świadectwo, że naród jest wartością. Troszcząc się o chleb, o język czy o niepodległość dla narodu, świadczy on, że naród jest nosicielem takich wartości, pośród których człowiek może być człowiekiem”⁷. Stąd też patriotyzm odnosi się do postawy emocjonalnej i dotyczy więzi z własnym narodem, jego historią i duchową przynależnością do wspólnoty, która razem tworzy przeszłość, teraźniejszość oraz przyszłość⁸. Jednocześnie patriotyzm to nie tylko uczucia, ale przede wszystkim wola człowieka, która dąży do działania. W ten sposób pomaga w wypełnianiu wszystkich obowiązków wobec ojczyzny. Dlatego, jak podkreśla J.M. Bocheński, „Nie ten więc jest dobrym patriotą, kto ma najgorętsze uczucia patriotyczne, ale ten, kto potrafi najlepiej swój obowiązek patriotyczny spełnić”⁹. Zgodnie z tym patriotyzm to solidne wypełnianie różnych obowiązków obywatelskich, tj. troska o honor ojczyzny i dobre imię rodaków, płacenie podatków,

dbanie o ochronę środowiska czy dobra naturalne i kulturalne kraju¹⁰. Stąd też patriotyzm to szczególnie szacunek „postawa czci względem ojczyzny, uznania w niej idei wielkiej rzeczywistości, górującej nad licznymi sprawami i dobrami świata. W postawie miłości, pietyzmu wobec ojczyzny, ludzie wyrażają dla niej cześć, jako źródła swego pochodzenia”¹¹. Natomiast poprzez codzienne wypełnianie obowiązków dbają o jej rozwój oraz przetrwanie wartości narodowych dla przyszłych pokoleń. Patriotyzm „przejawia się zarówno w pracy i działaniu, jak też w poczuciu silnej więzi emocjonalnej, społecznej, kulturowej, religijnej z własnym narodem, z jego historią i tradycją, z jego wartościami i aspiracjami”¹². Z pojęciem patriotyzmu łączy się pojęcie ojczyzny, a więc miejsca, z którym człowiek zostaje związany poprzez urodzenie, wspólnych przodków, kulturę, historię, wyznawaną religię czy język. Ojczyzna jest nośnikiem wielu wartości, które są budującą wspólnotę ludzką. M. Braun-Galkowska wskazuje, że odpowiedzialność człowieka za ojczyznę znajduje swój wyraz w słowach, w czynach oraz wynika ze świadomości, iż „najważniejsi są ludzie, z których miłości człowiek się począł i Bóg, który za tym poczęciem stoi, który jest Stwórcą, Pomysłodawcą, i którego miłość jest początkiem każdej ludzkiej miłości”¹³. Wskazuje tym samym, że ludzie są największym dobrem dla narodu.

⁴ Por. T. Sikorski, *Patriotyzm*, w: *Słownik Teologiczny*, red. A. Zuberbier, Katowice 1998, s. 392-393.

⁵ Por. W. Janiga, *Wychowanie patriotyczne dzieci w świetle „Dyrektorium katechetycznego i podstawy programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce”*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 11 (2004), s. 215.

⁶ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1989, s. 385.

⁷ J. Tischner, *Odpowiedzialność chrześcijańska*, Warszawa 1992, s. 36.

⁸ Por. A. Zellma, *Wychowanie patriotyczne współczesnej młodzieży Polskiej w szkolnym nauczaniu religii*, <http://www.studiawarmińskie.uwm.edu.pl/assets/Artykuly/sw40-183-198.pdf>, z dn. 22.06.2018.

⁹ J. M. Bocheński, *O patriotyzmie*, Warszawa 1989, s. 43.

¹⁰ Por. M. Dziewiecki, *Jak kochać Ojczyznę?*, „Źródło” 2002, nr 45 (567), s. 14.

¹¹ S. Olejnik, *W odpowiedzi na dar i powołanie Bóże. Zarys teologii moralnej*, Warszawa 1979, s. 771.

¹² M. Dziewiecki, *Wychowanie patriotyczne...*, jw.

¹³ M. Braun-Galkowska, *Patriotyzm - cnota zapomniana*, w: *Szkola miejscem kształtowania postawy patriotycznej*, red. I. Skubiś, J.P. Cichocka, J. Bisiuk, Częstochowa 1998, s. 80-81.

Trzeba stwierdzić, że w historii narodu polskiego elementy narodowe zawsze łączą się z religijnymi, zaś patriotyzm z religijnością i wiarą¹⁴. Ojciec Święty Jan Paweł II wielokrotnie podkreślał, że „Kościół przyniósł Polsce Chrystusa – to znaczy klucz do rozumienia tej wielkiej i podstawowej rzeczywistości, jaką jest człowiek. Człowieka bowiem nie można do końca zrozumieć bez Chrystusa. A raczej: człowiek nie może siebie sam do końca zrozumieć bez Chrystusa. Nie może zrozumieć ani kim jest, ani jaka jest jego właściwa godność, ani jakie jest jego powołanie i ostateczne przeznaczenie. Nie może tego wszystkiego zrozumieć bez Chrystusa. I dlatego Chrystusa nie można wyłączać z dziejów człowieka w jakimkolwiek miejscu ziemi. Nie można też bez Chrystusa zrozumieć dziejów Polski”¹⁵. Potrzeba zatem odniesienia różnych aspektów życia ludzkiego do osoby Jezusa Chrystusa, gdyż to pozwala w pełni rozwijać dojrzałą osobowość człowieka i zrozumieć swoje życie na ziemi. W ten sposób wskazuje się, że wychowanie chrześcijańskie do patriotyzmu jest oparte na wartościach chrześcijańskich, a także przekazuje historię, tradycję, język i kulturę polską. Natomiast A. Zellma wskazuje, że nie ma „autentycznych postaw patriotycznych bez znajomości dziejów ojczystych i obrony tradycji narodowych, bez umiłowania ojczystej ziemi, poszanowania i rozwoju dziedzictwa narodowego, bez dostrzegania związków pomiędzy ziemią,

a ludźmi, którzy ją tworzą i pozostawiają w niej własne dzieła”¹⁶. Dlatego też wychowanie do patriotyzmu dotyczy poznawania historii i kultury narodowej oraz jej wartości duchowych, a także formowania charakteru patriotycznego¹⁷. Łączy się „z procesem wychowania młodego pokolenia do korzystania z dobra wspólnego i jego pomnażania oraz z włączaniem wychowanków w szeroko rozumianą kulturę narodową, obejmującą tradycję narodową, wartości duchowe i wytwory materialne”¹⁸. Ta miłość do ojczyzny oraz umiłowanie kultury i tradycji nie dotyczy tylko przeszłości, ale wiąże się z budowaniem dobra wspólnego w teraźniejszości. Patriotyzm bowiem „zawsze musi być postawą otwartą. Jak słusznie pisał nasz wielki rodak Henryk Sienkiewicz: «hasłem wszystkich patriotów powinno być: przez ojczyznę do ludzkości»”¹⁹. Wskazuje tym samym, że patriotyzm, a więc miłość ojczyzny, jest wpisany w nakaz miłości bliźniego. Chodzi tu o solidarność i odpowiedzialność za innych, uczciwość i gotowość służby na rzecz drugiego człowieka. W wychowaniu do patriotyzmu nie może zabraknąć tematów o wierze, gdyż tylko otwarcie się na Boga staje się podstawą do odpowiedzi na pytania o narodzie. Miłość ojczyzny i wiara powinny wzajemnie się wspierać, gdyż są darem pochodzącym od Boga. Dlatego „dbałość o rozwój kulturowy i materialny własnego narodu nie może być umniejszona o wartości duchowe oraz religijne, które w rozumieniu

¹⁴ Por. G. Kobiela, *Patriotyzm Polski – wychowanie patriotyczne*, <http://www.studiawarminskie.uwm.edu.pl/assets/Artykuly/sw-41-42391-400.pdf>, z dn.27.06.2018.

¹⁵ *Homilia Jana Pawła II w Warszawie na pl. Zwycięstwa w dniu 2 czerwca 1979*, <http://sanctus.pl/index.php?grupa=66&podgrupa=449&doc=398>, z dn.12.06.2018.

¹⁶ A. Zellma, *Wychowanie patriotyczne...*, jw.

¹⁷ Por. J. Kownacka, *Wychowanie patriotyczne w nauczaniu Jana Pawła II podczas pielgrzymek do ojczyzny*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 35 (1997), nr 1, s. 218.

¹⁸ A. Zellma, *Wychowanie patriotyczne...*, jw.

¹⁹ Konferencja Episkopatu Polski, Rada ds. Społecznych, *Chrześcijański kształt patriotyzmu*, <http://episkopat.pl/chrześcijański-kształt-patriotyzmu-dokument-konferencji-episkopatu-polski-przygotowany-przez-rade-ds-społecznych/>, z dn.11.03.2018.

chrześcijańskim są pierwsze w hierarchii wartości²⁰. W ten sposób patriotyzm jest działaniem dla dobra własnego narodu i służby ojczyźnie. Motywem tych wszystkich działań jest przede wszystkim miłość do kraju, która przekracza pragnienie własnych korzyści oraz wygody, często wiążąca się z heroizmem i oddaniem życia²¹.

Wychowania do patriotyzmu w katechezie i przez katechezę nie można ograniczyć tylko do wymiaru religijnego, ale trzeba mieć na uwadze całego człowieka²². Trzeba podkreślić integralną formację kształtującą osobowość wychowanka, w tworzeniu jego stosunku i kształtowaniu postaw wobec otaczającego go świata. Takie wychowanie człowieka jest ważnym zadaniem, zwłaszcza w czasach, kiedy panuje zagubienie duchowe i moralne wśród ludzi, zwłaszcza młodych. Dlatego jest ważne, aby od pierwszych lat katechizacji dostarczać dzieciom odpowiednich wzorów zachowania, które są potrzebne do naśladowania. Duże znaczenie mają również podstawowe grupy odniesienia (rodzina, klasa, koledzy) oraz osoby znaczące (rodzice, dziadkowie, wychowawcy, katecheci). Oddziaływanie tych grup na ucznia sprzyja tworzeniu się właściwych postaw wiary²³. Zatem potrzebna jest pomoc człowiekowi w stawianiu się coraz bardziej patriotą, a dokonuje się tego poprzez wychowanie i jego wszechstronny oraz harmonijny rozwój. Celem wychowania chrześcijańskiego jest ukierunkowanie wychowanka, aby chciał urzeczywistniać w swoim życiu takie wartości, jak: prawda, dobro, piękno, mądrość.

Ponieważ ich źródłem jest Bóg, więc w wychowaniu chrześcijańskim chodzi o to, by wychowanek postawił Boga w Trójcy Świętej Jedyne na pierwszym miejscu, wzrastał w wierze, nadziei i miłości oraz cnotach: sprawiedliwości, męstwie, odwadze, odpowiedzialności. W ukształtowaniu dojrzałego człowieka, który nie boi się podejmowania odpowiedzialnych zadań i decyzji w życiu osobistym oraz w rodzinie, społeczeństwie i państwie konieczne jest poświęcenie i zaangażowanie wielu osób, głównie rodziców, nauczycieli i wychowawców²⁴. Dzięki wymiarowi eklesjalnemu katechezy patriotycznej urzeczywistnia się służba prawdzie i dobru ludzkiemu, za które Kościół jest odpowiedzialny (por. RH 19).

2. Biblijno-eklesjalne podstawy patriotyzmu

W Piśmie Świętym można odnaleźć pojęcia mówiące o narodzie czy ojczyźnie. Stary Testament przypomina o ważności wychowania Ludu Wybranego do miłowania ziemi ojczystej, narodu oraz tradycji. Wskazuje, że obowiązek wychowawczy spoczywał głównie na głowie rodziny – ojcu. Wiązało się to z kultywowaniem tradycji oraz ustnym przekazywaniem historii, celem zapamiętania jej przez następne pokolenia²⁵. Utrata ziemi ojczystej, wieloletnia niewola babilońska i okupacja rzymska ukazały, jak bardzo są przywiązani do ziemi przodków. Księga Judyty i Estery wychwalają bohaterские czyny tych kobiet w służbie ojczyzny²⁶. W Psalmach można przeczytać między innymi takie oto słowa:

²⁰ M. Pisarek, *Wychowanie do patriotyzmu wyzwaniem dla współczesnego kościoła*, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/12958>, z dn.16.05.2018.

²¹ Por. tamże.

²² Por. J. Bagrowicz, *Katecheza jako wychowanie*, „Horyzonty wiary” 7 (1996), s. 38.

²³ Por. J. Bagrowicz, *Edukacja religijna współczesnej młodzieży – źródła i cele*, Toruń 2000, s. 111.

²⁴ Por. M. Dziewiecki, *Odpowiedzialna pomoc wychowawcza*, Radom 1999, s. 4.

²⁵ Por. W. Janiga, *Wychowanie patriotyczne...*, s. 217.

²⁶ Por. J. Pawłowicz, *Patriotyzm jako podstawa ładu społecznego w nauczaniu Kościoła katolickiego*, <http://eprints.zu.edu.ua/3185/1/pavlovich.pdf>, z dn.26.06.2018.

„Jeruzalem, jeśli zapomnę o tobie, niech uschnie moja prawica! Niech język mi przyschnie do podniebienia, jeśli nie będę pamiętał o tobie, jeśli nie postawię Jeruzalem ponad największą moją radość” (Ps 137,5-6). Wskazuje się tym samym na miłość i troskę o ojczyznę. Psalmi są nie tylko wyrazem uwielbienia dla Jerozolimy, ale również prośbą o pokój i dostatek dla wszystkich jej mieszkańców. W Piśmie Świętym można odnaleźć wiele fragmentów, które przedstawiają wielką miłość Ludu Wybranego – Izraelitów do swojej ojczyzny. Także Nowy Testament zawiera teksty mówiące o trosce o ojczyznę. Taką postawą charakteryzował się sam Jezus Chrystus, kiedy zapłakał nad Jerozolimą, wiedząc, co miało się z nią stać w przyszłości. Píše o tym św. Łukasz: „Gdy był już blisko, na widok miasta zapłakał nad nim i rzekł: «O gdybyś i ty poznało w ten dzień to, co służy pokojowi! Ale teraz zostało to zakryte przed twoimi oczami. Bo przyjdą na ciebie dni, gdy twoi przyjaciele otoczą cię wałami, oblegną cię i ścisną zewsząd. Powalą na ziemię ciebie i twoje dzieci z tobą i nie zostawią w tobie kamienia na kamieniu za to, żeś nie rozpoznało czasu twego nawiedzenia»” (Łk 19,41-44). Natomiast w rozmowie z żydami przypomina o czci wobec ojczyzny i sprawujących władzę. Ewangelista Mateusz podaje: „«Czy wolno płacić podatek Cesarowi, czy nie? Mamy płacić, czy nie płacić?»» Lecz On poznał ich obłudę i rzekł do nich: «Czemu Mnie wystawiacie na próbę? Przynieście Mi denara, chcę zobaczyć». Przynieśli, a On ich zapytał: «Czyj jest ten obraz i napis?»» Odpowiedzieli Mu: «Cezara». Wówczas Jezus rzekł do nich: «Oddajcie więc Cesarowi to, co należy do Cezara, a Bogu to co należy

do Boga». I byli pełni podziwu dla Niego” (Mk 12,14b-17). W ten sposób Jezus Chrystus potwierdził, że jest nie tylko Synem Bożym, ale także prawdziwym człowiekiem, który należy do narodu żydowskiego i kocha swoją doczesną ojczyznę.

Więź z rodakami, zachowywane tradycje i zzwyczajaj ojczyste są pomocne w głoszeniu prawdy o Królestwie Bożym. W Kazaniu na Górze Chrystus „przekazał przykazanie miłości, aż do miłości nieprzyjaciół, a Jego zbawcza męka, śmierć i zmartwychwstanie jest źródłem łaski przekraczającej bariery narodowe i światopoglądowe”²⁷. Patriotyczną postawą charakteryzował się także św. Paweł, który swoim życiem daje przykład dla współczesnych ludzi. Po swoim nawróceniu porzuca „szowinizm narodowo-religijny i zwraca się ku innym narodom, nie zrywając jednak więzi miłości ze swoją ojczyzną”²⁸. Zawsze odnosi się z miłością do ojczyzny i jest gotowy do na największych ofiar dla jej dobra. Ukazuje, że wiara i odpowiedzialność za ojczyznę nie przeciwstawiają się sobie. Dochowywanie wierności wierze i ziemskiej ojczyźnie pomagają w osiągnięciu Królestwa Bożego. Czytamy o tym w drugim liście do Tymoteusza: „W dobrych zawodach wystąpiłem, bieg ukończyłem, wiary dochowałem. Na koniec odłożono dla mnie wieniec sprawiedliwości, który mi wręczy Pan, sprawiedliwy Sędzia” (2Tm 4,6). Można zatem dostrzec powiązanie pomiędzy wartościami, jakimi są ojczyzna i religia. Ojczyzna ziemską jest jakby drogą do tej, która jest w niebie (por. Flp 3,20). Szacunek i wypełnianie obowiązków wobec ojczyzny na ziemi stanowi przygotowania do życia w ojczyźnie wiecznej.

²⁷ W. Janiga, *Wychowanie patriotyczne...*, s. 218.

²⁸ J. Pawłowicz, *Patriotyzm jako podstawa...*, jw.

Tradycja chrześcijańska przypomina wszystkim wierzącym o miłości ojczyzny. Piszą o tym zwłaszcza św. Augustyn i św. Tomasz z Akwinu. Patriotyzm jest cnotą, którą należy pielęgnować i rozwijać. Według nauki Ojców Kościoła cnota pomaga w przyjęciu właściwej relacji wobec ojczyzny, a także rodziców. Dzięki niej wierzący z szacunkiem odnoszą się do Boga – Trójcy Świętej, rodziców oraz ojczyzny. W ten sposób uczą się wierności i ofiarności wobec innych. Podstawy patriotyzmu odnajdujemy również w oficjalnym nauczaniu Kościoła katolickiego. Już papież Leon XIII w encyklice *Sapientiae christianae* mówił o obowiązkach chrześcijan jako obywateli. Wskazywał na potrzebę miłości wobec ojczyzny, czasem heroicznej i zmuszającej do śmierci za nią oraz o obronie ludzi tam zamieszkujących oraz jej ziem²⁹. Natomiast Ojciec Święty Pius X przypominał, że przykazania Boże są źródłem powinności miłowania swojej ojczyzny i wszystkich rodaków, ale jednocześnie szanowania i kochania po chrześcijańsku wszystkich ludzi na świecie. W liście apostołskim z 11 kwietnia 1909 r. pisze: „Patriotyzm nie jest nienawiścią do innych narodów, lecz miłością, która zapewnia w naszym sercu pierwsze miejsce naszemu krajowi i naszym rodakom, taki jest bowiem porządek ustalony przez Opatrzność Bożą. Miłość ta nie wyklucza miłości innych ludzi (...). Kościół nauczał zawsze, że patriotyzm jest obowiązkiem i wiąże go z nakazem czwartego przykazania Bożego”³⁰. O obowiązku miłowania ojczyzny mówi Sobór Watykański II w *Dekrecie o działalności misyjnej Kościoła*. Dokument zachęca chrześcijan, aby żyli „dla Boga i Chrystusa w uczciwej atmosferze życia swego narodu; jako dobrzy

obywatele niech pielęgnują prawdziwą i czynną miłość ojczyzny; niech jednak unikają wszelkiej pogardy dla innej rasy oraz jęczącego nacjonalizmu, a popierają miłość względem wszystkich ludzi” (DM 15). Wskazuje tym samym, że we wszystkich ludzkich relacjach należy kierować się przykazaniem miłości Boga i bliźniego. Ponadto soborowy Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem* zachęca, aby wszyscy wierni świeccy przodowali w miłości do swego narodu (por. DA 14). O patriotyzmie naucza także *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, w której zaleca się, aby obywatele pielęgowali „wielkodusznie i wiernie miłość ojczyzny, jednak bez ciasnoty duchowej, tak by zawsze mieli również wzgląd na dobro całej rodziny ludzkiej, którą łączą w jedno różne więzy między plemionami, ludami i narodami” (KDK 75).

Również *Katechizm Kościoła Katolickiego*, mówiąc o wierze i moralności chrześcijan, wskazuje na miłość ojczyzny i służbę dla niej, które zawsze powinny wynikać z obowiązku, wdzięczności i pierwszeństwa przykazania miłości. Dokument wskazuje, że czwarte przykazanie Boże mówi o patriotyzmie. Jest ono „wyraźnie skierowane do dzieci, określając ich relację do ojca i matki, która jest najbardziej powszechna (...). Domaga się czci, miłości i wdzięczności dziadkom i przodkom. Obejmuje wreszcie obowiązki (...) obywateli względem ojczyzny oraz tych, którzy nią rządzą lub kierują” (KKK 2199). Pan Bóg jest zatem prawodawcą, który nakazuje miłość ojczyzny na wzór relacji miłości w rodzinie. Życie tym przykazaniem Dekalogu pomaga w utrzymaniu właściwych relacji między ludźmi, daje pokój oraz pomyślność człowiekowi

²⁹ Por. Leon XII, Encyklika *Sapientiae christianae*, Rzym 10 stycznia 1890 r., Acta, X, Romae 1891, VII. 3.

³⁰ Cyt. za: J. Pawłowicz, *Patriotyzm jako podstawa...*, jw.

już tu na ziemi. Odrzucenie czwartego przykazania prowadzi do chaosu w relacjach międzyludzkich w rodzinie, wspólnocie społecznej, a także w narodzie i innych wspólnotach państwowych (por. KKK 2199). Dlatego też *Katechizm Kościoła Katolickiego* przypomina, że „Miłość ojczyzny i służba dla niej wynikają z obowiązku wdzięczności i porządku miłości. Podporządkowanie prawowitej władzy i służba na rzecz dobra wspólnego wymagają od obywateli wypełnienia ich zadań w życiu wspólnoty politycznej” (KKK 2239).

Ojciec Święty Jan Paweł II wiele razy wskazywał na związek pomiędzy patriotyzmem a miłością ojcowską i macierzyństwem. Patriotyzm można wyprowadzić z czwartego przykazania Dekalogu, który nakazuje oddawania czci ojcu i matce, gdyż „dziedzictwo duchowe, którym jest ojczyzna, dociera do nas przez ojca i matkę. Poprzez rodziców zostajemy zakorzenieni w konkretnej historii, tradycji, języku, w ojczystym krajobrazie”³¹. Dlatego patriotyzm to umiłowanie tego, co ojcyste, a więc historii, tradycji, języka, krajobrazu, a przede wszystkim ludzi. Papież Jan Paweł II uczył postaw patriotycznych i zachęcał do miłości ziemi ojczystej. Każda jego podróż apostolska rozpoczynała się od ucałowania ziemi, na którą przybywał, a w swoich homiliach i naukach nawiązywał do historii i tradycji każdego narodu. Na przykład podczas pielgrzymki do Polski w 1991 roku, na lotnisku w Masłowie koło Kielc, wypowiadając słowa płynące z serca prawdziwego patrioty i Polaka, stwierdził: „mówię tak, jak mówię, ponieważ to jest moja matka, ta ziemia! To jest moja matka, ta Ojczyzna! To są moi bracia i siostry! I zrozumcie, wy wszyscy, którzy

lekkomyślnie podchodzicie do tych spraw, zrozumcie, że te sprawy nie mogą mnie nie obchodzić, nie mogą mnie nie boleć! Was też powinny boleć! Łatwo jest zniszczyć, trudniej odbudować. Zbyt długo niszczone! Trzeba intensywnie odbudowywać! Nie można dalej lekkomyślnie niszczyć!”³². Ojciec Święty w ten sposób przypominał, że chrześcijański patriotyzm musi być wpięty w miłość do samego Boga, a następnie odnosić się do wszystkich ludzi na świecie. W przeciwnym razie, kiedy odrzucimy jedną z tych miłości, patriotyzm ulega wynaturzeniu i staje się nacjonalizmem, szowinizmem, lub kosmopolityzmem. Tak więc wiara w Boga pozwala człowiekowi budować właściwe relacje z innymi w rodzinie, szkole, społeczeństwie, ale także z ludźmi o innych narodowościach. Papież Jan Paweł II przypomina, że Kościół uczy, iż każda wspólnota ludzka istnieje z woli Boga oraz powinna funkcjonować na wzór wspólnoty Ojca, Syna i Ducha Świętego. Według moralności katolickiej patriotyzm jest cnotą moralną, którą należy rozwijać od najmłodszych lat życia. Również nauka społeczna Kościoła zachęca do patriotyzmu i nakazuje wszystkim obywatelom postępować zawsze dla dobra i na chwałę ojczyzny. Jan Paweł II w książce pt. „Pamięć i tożsamość” przypomina, że „Wyraz «ojczyzna» łączy się z pojęciem i rzeczywistością ojca. Ojczyzna to jest poniekąd to samo co ojcowizna, czyli zasób dóbr, które otrzymaliśmy w dziedzictwie po ojcach. To znaczące, że wielokrotnie mówi się też: «ojczyzna – matka». Wiemy z własnego doświadczenia, że w jakimś stopniu przekaz dziedzictwa duchowego dokonuje się

³¹ D. Kowalczyk, *Ojczyzna i patriotyzm*, <https://www.deon.pl/religia/kosciol-i-swiat/komentarze/art,694,ojczyzna-i-patriotyzm.html>, z dn. 11.05.2018.

³² Cyt. za: P. Siedlanowski, *To jest moja matka, ta ziemia!*, <https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PR/echo-201543-patria.html>, z dn. 20.05.2018.

za pośrednictwem matek. Ojczyzna więc to jest dziedzictwo, a równocześnie jest to wynikający z tego dziedzictwa stan posiadania – w tym również ziemi, terytorium, ale jeszcze bardziej wartości i treści duchowych, jakie składają się na kulturę danego narodu³³. Dlatego też ojczyzna i naród, tak jak rodzina są rzeczywistością, które nie da się niczym zastąpić. Katolicka nauka społeczna wskazuje, że są to społeczności „naturalne” i w ten sposób przypominają o szczególnym związku, jaki zachodzi pomiędzy rodziną, narodem a wiarą i moralnością. Trzeba budować patriotyzm na Prawdzie – Jezusie Chrystus oraz na prawdzie budowanej w relacjach między ludzkich na miłości, odpowiedzialności czy szacunku. W teologii moralnej patriotyzm zalicza się do cnót. Jest zatem przymiotem człowieka, pewną sprawnością moralną oraz obowiązkiem. Jest to postawa afirmująca rzeczywistość, jaką jest ojczyzna doczesna na ziemi³⁴. Ojciec Święty Jan Paweł II, będąc „synem polskiej ziemi”, zachęcał wszystkich Polaków do pielęgnowania w sobie i w narodzie postaw patriotycznych. Troszczył się o jedność polskiego narodu i przekonywał, że „Kościół zawsze i wszędzie zabiega o to, aby uczynić człowieka lepszym, bardziej świadomym swej godności, pełniej oddanym swoim zadaniom życiowym, rodzinnym, społecznym i patriotycznym”³⁵.

Można podać wiele przykładów patriotów, którzy swoim życiem dawali przykład właściwie przeżywanej miłości do Ojczyzny. Są to mniej lub więcej znani Polacy, między innymi królowie i władcy, powstańcy, bohaterowie wojen i bitew. Należą do nich również: Jan Paweł II, ks. Jerzy Popiełuszko,

ks. Piotr Skarga, brat Albert Chmielowski. Także życie i działalność kard. Stefana Wyszyńskiego była przepełniona patriotyzmem i religijnością. Według Prymasa Tysiąclecia budowanie „Bogiem silnych rodzin, praca zawodowa, która nie jest tylko zdobywaniem środków utrzymania, lecz powołaniem, realizowanym na rzecz dobra wspólnego, uczciwość życia publicznego i odpowiedzialne wybory polityczne stanowią realizację postawy służby w życiu narodu. Tak pojmowane przyczyniają się do budowania Królestwa Bożego na ziemi”³⁶. Zgodnie z nauką kard. Stefana Wyszyńskiego patriotyzm, przejawia się w codziennym życiu poprzez bycie wiernym Bogu, uczciwym wypełnianiu obowiązków i życiem zgodnym ze swoim powołaniem. Wychowanie patriotyczne domaga się, aby katecheza przekazywała prawdę o człowieku, jego historii i kulturze narodu (por. DKP 28). O chrześcijańskim patriotyzmie mówi również List Episkopatu Polski z 5 września 1972 r., w którym czytamy: „Prawdziwa miłość do ojczyzny opiera się na głębokim przywiązaniu i umiłowaniu tego, co rodzime, niezależnie od czasu i przestrzeni (...). Siłą twórczą prawdziwego patriotyzmu jest więc najszlachetniejsza miłość (...). I choć człowiek stawia wartości ojczyste bardzo wysoko, to jednak wie, że ponad narodami jest Bóg, który jedyny ma prawo do tego, aby ustanawiać najwyższe normy moralne niezależnie od poszczególnych narodów (...). Stąd chrześcijańska miłość do Ojczyzny to nie tylko troska o jej najwyższy rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny, ale także rozwój duchowy i religijny”³⁷. Patriotyzm jest bardzo ważny, gdyż buduje ład i pokój

³³ Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 66.

³⁴ Por. H. Skorowski, *Naród i państwo w społecznym nauczaniu Kościoła*, Warszawa 1999/2000, s. 85.

³⁵ J. Chelini, *Powrót profetyzmu: Jan Paweł II w Polsce*, „Communio” 5 (1988) s. 28.

³⁶ Cyt. za: Z. Struzik, „Rodzina Bogiem silna mocą swego narodu”. *Nauczanie o rodzinie kard. S. Wyszyńskiego*, „Kultura – Media – Teologia” (2010) nr 3, s. 109.

³⁷ Cyt. za: W. Janiga, *Wychowanie patriotyczne...*, s. 219.

w narodzie. Dlatego potrzebna jest katecheza umożliwiająca nieustanny kontakt z Chrystusem, który nie tylko mówił o miłości, ale do końca nas umiłował. Wychowanie patriotyczne stwarza szansę osobistego odkrywania i upewnienia się, że prawdy Ewangelii są słuszne i nie ograniczają w żaden sposób wolności człowieka. Chrystus uczy norm i zasad ewangelicznych nie po to, by ograniczać wolność, lecz po to, by człowiek nie krzywdził siebie i drugiego człowieka. W tym kontekście Konferencja Episkopatu Polski wydał dokument pt. *Chrześcijański kształt patriotyzmu*. Biskupi wskazali w nim, że patriotycznym obowiązkiem każdego Polaka jest „zaangażowanie w dzieło społecznego pojednania poprzez przypominanie prawdy o godności każdego człowieka, łagodzenie nadmiernych politycznych emocji, wskazywanie i poszerzanie pól możliwej i niezbędnej dla Polski współpracy ponad podziałami oraz ochronę życia publicznego przed zbędnym upolitycznianiem. (...) miarą chrześcijańskiej i patriotycznej wrażliwości staje się dziś wyrażanie własnych opinii oraz przekonań z szacunkiem dla – także inaczej myślących – współobywateli, w duchu życzliwości i odpowiedzialności, bez uproszczeń i krzywdzących porównań”³⁸.

Odnosząc się do nauczania Kościoła, można wskazać, że w Kościele miłość do ojczyzny stawia się na równi z obowiązkiem miłości własnych rodziców. Jednocześnie Kościół odrzuca wszelkie przejawy jakiegokolwiek dyskryminacji człowieka lub narodu ze względu na wiarę czy narodowość³⁹. Postawa patriotyzmu i służby społeczeństwu, otwartości na drugiego człowieka mają być kształtowane poprzez całe życie człowieka. Kościół od samego początku

traktuje każdy naród jako „podmiot dziejowy, w wyniku czego zwraca się on do całych narodów, mimo że powołanie Boże jest zawsze najbardziej osobiste”⁴⁰. Wskazuje na to już Stary Testament, kiedy to sam Bóg zwraca się do narodu, aby zawsze był jego świadkiem w dziejach. Również sam Pan Jezus poprzez nakaz misyjny zachęca do pójścia w świat, głoszenia Jego nauki i nauczania wszystkich narodów bez wyjątku (por. Mt 28,16-20). Dlatego też zachęca się do wychowania chrześcijańskiego do patriotyzmu w domu, szkole czy parafii. Jak przypomina Sobór Watykański II, trzeba, aby troskliwie dbać o „wychowanie obywatelskie i polityczne, tak bardzo dzisiaj potrzebne ludziom, a zwłaszcza młodzieży, aby wszyscy obywatele mogli spełniać swoje zadanie w życiu swej wspólnoty politycznej” (KDK 75).

3. Możliwości wychowania patriotycznego w katechezie

Wychowanie patriotyczne ma podstawowe znaczenie dla kształtowania stosunków międzyludzkich i społecznych. Kształtuje postawę względem siebie, Boga i innych ludzi. Uwzględnia zarówno tradycję Kościoła, jak i powszechne powołanie do świętości. Takie wychowanie nie tylko pomaga w życiu na ziemi, ale i jest zadatkiem wiecznego życia z Bogiem w przyszłości. Pojmowanie wychowania łączy się z poznaniem prawdy o człowieku i jego powołaniu do życia wiecznego. Szczególnego znaczenie nabiera prawda o tym, co zostało mu „dane” i „zadane”. W wychowaniu do patriotyzmu chodzi o rozwój własnego człowieczeństwa oraz pragnienie dążenia do „bardziej ludzkiego świata

³⁸ Konferencja Episkopatu Polski, Rada ds. Społecznych, *Chrześcijański kształt...*, jw.

³⁹ Por. J. Pawłowicz, *Patriotyzm jako podstawa...*, jw.

⁴⁰ J. Królikowski, *Patriotyzm – „dobrze pojęta miłość ojczyzny”*, <http://krolikowski.diecezja.tamow.pl/felietony/9-patriotyzm-dobrze-poj%C4%99ta-mi%C5%82o%C5%9B%C4%87-ojczyzny>, z dn. 26.06.2018.

i życia". W ten sposób pojęcie wychowania patriotycznego łączy się z kształtowaniem osobowości, moralności oraz społecznej natury człowieka. Miłość do ojczyzny realizuje się poprzez integralny rozwój osoby. Katechizacja patriotyczna jest formą kształtowania uczniów po to, aby poznali Chrystusa i swoją ojczyznę. Potrzeba zatem, aby takie środowiska wychowawcze, jak: rodzina, szkoła i parafia pomagały w formowaniu podejścia i postawy wobec Boga i drugiego człowieka oraz ojczyzny. Szczególnie jest to trudne w obecnych czasach, kiedy „kult ciała”, promowanie tzw. „życia bez Boga” bądź pluralizm religijny jest na porządku dziennym. Należy podkreślić, że konieczność bycia patriotą jest jeszcze większa w takim świecie, gdyż – jak wskazuje M. Dziewiecki – „Jak można być dobrym obywatelem świata, jeśli najpierw nie jest się dobrym obywatelem własnej Ojczyzny?”⁴¹. Należy jednak wskazać, że mimo zróżnicowania kulturalnego i religijnego oraz istnienia różnych światopoglądów, to tradycja patriotyczna i wiara chrześcijańska dominuje w większości polskich rodzin⁴². Potrzeba więc dojrzałych i odpowiedzialnych postaw wśród rodziców, wychowawców, katechetów i duszpasterzy, którzy swoim życiem i świadectwem pomogą w życiu wartościami chrześcijańskimi i patriotycznymi oraz będą świadczyć życiem i postępowaniem o Bogu i wartości ojczyzny. Jeśli nie będą ludźmi żywej i mocnej wiary, nie rozpalą miłości do ojczyzny w sercach katechizowanych. Stąd istnieje konieczność kształtowania całego człowieka – charakteru, woli, uczenia od najmłodszych lat dzieci

dyscypliny i odpowiedzialności we wszystkich dziedzinach życia. Tylko właściwe ukształtowanie człowieka, otwartego na Boga i innych ludzi, jest gwarancją dobrze przeżywanej przez niego wiary i patriotyzmu.

Jan Paweł II często podkreślał, że w wychowaniu „chodzi właśnie o to, ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – o to, ażeby bardziej «był», a nie tylko więcej «miał» – aby więc poprzez wszystko, co «ma», co «posiada», umiał bardziej i pełniej być człowiekiem – to znaczy, ażeby również umiał bardziej «być» nie tylko z «drugimi», ale także i «dla drugich». Takie wychowanie posiada podstawowe znaczenie dla kształtowania stosunków międzyludzkich i społecznych”⁴³. Trzeba żyć wiarą i wartościami patriotycznymi, które są związane między innymi z godnością, odpowiedzialnością, miłością, poświęceniem, szacunkiem, dobrem wspólnym, sprawiedliwością, pracą, uczciwością. Dlatego w procesie wychowania „potrzebna jest równoczesna formacja ogólnorozwojowa ku zasadniczym wartościom osobowym i moralnym oraz patriotyczna, nadająca jej nową jakość i zarazem istotna sama w sobie”⁴⁴. Wychowanie patriotyczne wynika z faktu, że człowiek jako istota społeczna potrzebuje innych osób do własnego rozwoju. Każdy człowiek uczestniczy w życiu określonego środowiska społecznego, od którego jest uzależniony i równocześnie sam je kształtuje. Stanowi ono dla niego źródło aktywnej i twórczej działalności. Środowisko społeczne tworzą poszczególne osoby wpływające na rozwój psychiki i kształtowanie się osobowości

⁴¹ Tamże.

⁴² Por. J. Charytański, *Lekcje religii w Europie*, „Ateneum Kapłańskie” 498 (1992) nr 3-4 s. 203-204.

⁴³ Jan Paweł II, *Przyszłość człowieka zależy od kultury*. Przemówienie wygłoszone 2 czerwca 1980 roku w UNESCO, „Więź” (1980) nr 7-8.

⁴⁴ A. Maj, *Wychowanie ku wartościom patriotycznym w polskiej szkole*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 25 (2007) nr 1, s. 79-84.

dzieci i młodzieży. Na przebieg rozwoju dziecka wpływają kontakty społeczne nawiązywane w szkole, udział w zajęciach pozalekcyjnych i lekcyjnych, uczestnictwo w działalności organizacji dziecięcych i młodzieżowych oraz instytucji kulturalno-oświatowych. Wychowanie do posługi na rzecz dobra innych dokonuje się głównie w środowisku **rodzinnym, szkole, katechezie parafialnej i szkolnej oraz grupach społeczno-religijnych**. Dlatego należy mówić o środowiskach, w których poprzez katechezę wychowuje się do właściwego rozumienia patriotyzmu.

Ojciec Święty Jan Paweł II wskazuje, że: „Prawo-obowiązek rodziców do wychowania jest czymś istotnym i jako taki związany jest z samym przekazywaniem życia ludzkiego” (FC 36). Wynika stąd prawda, że tylko rodzina, jako podstawowa komórka życia społecznego, jest pierwszym i najważniejszym środowiskiem wychowawczym dziecka. Do rodziców, jako głównych wychowawców swoich dzieci, należy stworzenie w rodzinie klimatu miłości, bezpieczeństwa i wzajemnego szacunku, który będzie sprzyjał dobremu wychowaniu (por. FC 36). Dzięki bliskiemu kontaktowi z rodzicami u dzieci rodzi się doświadczenie religijne, historyczne, kulturalne, które rzutuje później na dalszy proces ich wychowania. Dzieci nie tylko uczą się wiary, ale także języka ojczystego, historii narodu, kultury i tradycji. **Rodzinną katechezę** pełni niezastąpioną rolę wychowawczą, bowiem w rodzinie nie tylko się mówi o chrześcijańskich wartościach, kulturze czy historii narodu, ale świadczy o tym wszystkim własnym życiem. Zatem wychowanie w duchu wierności, poczucia odpowiedzialności, poszanowania prawdy i dobroci powinno być podstawą w kształtowaniu postawy patriotycznej. Codzienna wspólna

modlitwa rodziców z dziećmi, niedzielne i świąteczne uczestniczenie we Mszy Świętej, wspólne obchodzenie świąt, połączone z opowiadaniem rodziców czy dziadków o tradycji i historii narodowej, udział w budowaniu wspólnego dobra w swoim najbliższym otoczeniu, wzajemny szacunek i miłość do ludzi i ojczyzny – są najskuteczniejszym przygotowaniem dzieci do ich przyszłych ról społecznych. Rodzina przekazuje tradycję narodową głównie w postaci obyczajowości rodzinnej. Dlatego też do edukacji patriotycznej „włączyć należy przekaz tradycji narodowych. Tradycja, będąc pomostem między przeszłością i teraźniejszością, polega na przekazywaniu z pokolenia na pokolenie zjawisk historycznych, treści kulturowych, obyczajów, poglądów i wierzeń, sposobów myślenia i zachowania oraz norm postępowania wyróżnionych przez daną zbiorowość z całokształtu dziedzictwa kulturowego jako społecznie doniosłe dla teraźniejszości i przyszłości”⁴⁵.

Miejszem kształtowania i wychowywania do patriotyzmu jest **szkolna katecheza**. Wychowuje ona w sposób zamierzony, ukierunkowany na określone cele, wykorzystując wiedzę i doświadczenie pedagogiczne nauczycieli⁴⁶. W szkole zachodzą również procesy kształtujące osobowość dzieci i młodzieży. Kontakty koleżeńskie i przebywanie z wychowawcami na lekcjach i poza lekcjami powoduje powstawanie bądź pogłębianie zainteresowań, kształtowanie się poglądów i przekonań. Wychowanie patriotyczne w szkole to „kształtowanie cnót obywatelskich, czyli zachowań, w których przejawia się troska o ojczyznę, realizuje się konkretnie poprzez poczucie odpowiedzialności za jej rozwój. Wśród cnót tych wymienić należy zwłaszcza ofiarność, wierność (służba

⁴⁵ A. Skreczko, *Wychowanie patriotyczne*, z dn. 12.06.2018.

https://opoka.org.pl/biblioteka/II/ID/w_patriot.html,

dla państwa i wypełnianie obowiązków obywatelskich), praca i pracowitość, gościnność (cecha charakterystyczna polskich rodzin), poczucie dumy narodowej oraz szacunek dla symboli ojczystrych (godła, sztandarów, pomników)⁴⁷. Szkoła ma obowiązek nie tylko uczyć, ale także wychowywać. Wychowuje, gdy pomaga swym wychowankom, by dostrzegali i rozwijali to, co w nich szlachetne, ale również by coraz dojrzej rozumieli samych siebie oraz sens własnego życia. Ważnym zadaniem w szkolnym wychowaniu do miłości ojczyzny na katechezie jest „przekazywanie uczniom znaczenia symboli narodowych oraz budzenie do nich szacunku. Symbole narodowe: godło, flaga, hymn narodowy wyrażają bowiem jedność Ojczyzny oraz wskazują na jej przeszłość, wielkość i trwałość. Dlatego szacunek dla nich to jeden z priorytetów w wychowaniu do patriotyzmu”⁴⁸. Zadaniem duszpasterzy, rodziców i dyrekcji szkół jest dopilnowanie, aby realizowano programy, które wychowują do odpowiedzialnej miłości osobowej i społecznej. Temu celowi służy między innymi uczenie tradycji narodowej, budzenie zainteresowania historią kraju, kultywowanie świąt, odwiedzanie grobów i miejsc związanych z historią ojczyzny, tworzenie wystroju sal szkolnych, czy spotkania podczas apeli upamiętniające ważne wydarzenia historyczne. Ważnym elementem wychowania patriotycznego są wycieczki krajoznawcze, rajdy i plenery, połączone z interesującym komentarzem lub opowiadaniem oraz spotkaniami z miejscowymi ludźmi. Dostarczają one, oprócz wartości poznawczych, także licznych przeżyć

estetycznych, uczą kochać ojczyznę⁴⁹. Wymiar eklezjalny szkolnej katechezy wskazuje na powiązanie katechetycznego przekazu z Kościołem. Dlatego na katechezie trzeba ukazać, w jaki sposób wspólnota uczniów i wyznawców ma stawać się coraz bardziej świadomą wspólnotą życia i działania (por. RH 21). W niej to powinno się przekazywać właściwy obraz Kościoła oraz kształtować postawę odpowiedzialności za ojczyznę. Każdy katechizowany uczeń ma być świadkiem Chrystusa w Kościele i w świecie. Dlatego celem katechezy jest formowanie takich postaw, jak: „solidarność międzyludzka, wzajemna pomoc i zrozumienie, budowanie jedności, dobro wspólne, gotowość do współodpowiedzialności, otwartość, czujność, zdolność wydawania sądów, twórczość, zaangażowanie społeczne, odpowiedzialność polityczna, gospodarność”⁵⁰. Dzięki wymiarowi eklezjalnemu katechezy uczeń wie, że Bóg poprzez Kościół i inne wspólnoty, takie jak ojczyzna, prowadzi człowieka do Królestwa Bożego.

Kolejnym środowiskiem życia i wychowania do troski o ojczyznę jest Kościół, a dokładnie **parafialna katecheza**. Dzięki duszpasterstwu dzieci i młodzieży dokonuje się kształtowanie młodych serc i umysłów oraz wsparcie ich w rzetelnej formacji ludzkiej i chrześcijańskiej. Katecheza jako jedno z wielkich dzieł Kościoła ma nieustannie towarzyszyć katechizowanemu w drodze do Boga i do pełni człowieczeństwa. Pomaga dzieciom i młodzieży rozpoznawać powołanie i wypracować własny drogę życiową. Realizacja tego typu katechezy pozwala zwłaszcza dotrzeć do młodych

⁴⁶ Por. S. Łabendowicz, *Integracja oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych w katechezie szkolnej*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 58 (2015) nr 2, s. 100-103.

⁴⁷ A. Skreczko, *Wychowanie...*, jw.

⁴⁸ R. Strus, *Wychowanie młodzieży do umiłowania Ojczyzny*, <http://pedkat.pl/images/czasopisma/pk3/art15.pdf>, z dn. 23.06.2018.

⁴⁹ A. Skreczko, *Wychowanie...*, jw.

⁵⁰ J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999, s. 85.

przeżywających różne problemy i jednocześnie pozbawionych wsparcia najbliższych. Działalność duszpasterska i katechetyczna w parafii jest w zasadzie przedłużeniem i uzupełnieniem tego, co powinna przekazać rodzina. W parafii organizuje się modlitwne spotkania. Poza tym jest wspólny udział w nabożeństwach roku liturgicznego i w niedzielnej Mszy świętej. Potrzebna jest zatem właściwa homilia nawiązująca do historii narodu, ale także kultywowanie tradycji. Człowiek jest istotą społeczną, dlatego należy zaspokajać jego potrzeby społeczne. W tym celu tworzone są **wspólnoty** czy **grupy**, które dążą do osiągnięcia wspólnych celów. Chodzi o to, aby każdy wierzący znalazł oparcie w grupie rówieśniczej. Rodzice, duszpasterze, nauczyciele i inni powinni zadbać o zorganizowanie odpowiednich grup społeczno-religijnych w szkole lub w parafii. Grupy te stanowią środowisko, w którym uczą i wychowują się dzieci i młodzież. Dlatego jest rzeczą konieczną, aby w placówkach oświatowych istniało i pod odpowiednią opieką funkcjonowało np. harcerstwo oraz aby w parafii były grupy oazowe, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży czy koła różańcowe. Ważną rolę pełnią organizacje charytatywne, kluby i koła np. miłośników historii i przyrody, sportu, towarzystwa kultywujące lokalną tożsamość i kulturę⁵¹. W grupach rówieśniczych dzieci i młodzież uczą się chrześcijańskich wartości oraz historii i tradycji swojego kraju. Kształtowanie ich postaw patriotycznych zaowocuje w przyszłości podjęciem przez nich odpowiedzialności za kształt ojczyzny. Grupy społeczno-religijne cechuje poczucie przynależności, życie wspólnymi wartościami i normami, wewnętrzną organizacją

grupy oraz dobre relacje między członkami⁵². Uczą takich cech, które przydają się w zgodnym życiu we wspólnocie narodowej. Ważne jest **świadeństwo wychowawców, katechetów i duszpasterzy** w procesie wychowania do patriotyzmu. Powinni oni być przekazicielami wartości społecznych i świadczyć o nich w życiu codziennym. Jednocześnie to oni kształtują osoby, budzą zainteresowanie, pomagają, wyjaśniają, a więc formują duchowo młode pokolenia. Rodzice, wychowawcy, katecheci i duszpasterze wychowują do patriotyzmu w konkretnej **kulturze** i poprzez kulturę. Przede wszystkim powinno to być umiłowanie języka ojczystego. Słowo i mowa ojczysta są źródłem twórczości literackiej, a bohaterowie licznych książek często są wzorami w życiu codziennym. W patriotycznym wychowaniu młodego pokolenia ważną rolę odgrywają opowiadania dotyczące walk o niepodległość oraz przełomowych momentów w życiu narodu i państwa⁵³. Także obrazy sławnych Polaków czy przedstawiające sceny z historii Polski są świadectwem polskiej tradycji historycznej i patriotycznej. Powstające pieśni i piosenki, tworzone filmy czy czasopisma, rekonstrukcje historyczne i muzea, pomniki pamięci, np. Grób Nieznanego Żołnierza, pomagają w budowaniu narodowej tożsamości i przyjmowaniu postaw patriotycznych. Ponieważ w Polsce kultura jest ściśle związana z chrześcijaństwem, dlatego można uczyć i przekazywać polską kulturę w łączności z wiarą. Dlatego w kształtowaniu postaw patriotycznych trzeba korzystać z mediów, zwłaszcza katolickich, które ukazują wzory do naśladowania oraz przypominają ścisły związek pomiędzy chrześcijaństwem i wartościami patriotycznymi⁵⁴.

⁵¹ Por. Konferencja Episkopatu Polski, Rada ds. Społecznych, *Chrześcijański kształt...*, jw.

⁵² Por. J. Słomińska, *Mechanizmy i funkcje grup młodzieżowych*, Warszawa 1986, s. 5-35.

⁵³ A. Skreczko, *Wychowanie...*, jw.

⁵⁴ Por. tamże.

Działania wychowawcze podejmowane poprzez katechetyczną posługę w domu, szkole i parafii to kształtowanie postaw patriotycznych inspirowanych wiarą, historią, tradycją, kulturą. Katecheza ma kierować wychowanków do nabywania zdolności, dzięki którym każdy człowiek będzie umiał troszczyć się i w sposób odpowiedzialny podchodzić do zagadnień dotyczących ojczyzny⁵⁵. Jak przypominają biskupi polscy: „Patriotyzm konkretyzuje się w naszej postawie obywatelskiej; w szacunku dla prawa i zasad, które porządkują i umożliwiają życie społeczne, jak – przykładowo – rzetelne płacenie podatków; w zainteresowaniu sprawami publicznymi i w odpowiedzialnym uczestnictwie w demokratycznych procedurach; w sumiennym i uczciwym wypełnianiu obowiązków zawodowych; pielęgnowaniu pamięci historycznej, szacunku dla postaci i symboli narodowych; w dbałości o otaczającą nas przyrodę; w zaangażowaniu w samorządność i działania licznych organizacji, w podejmowaniu różnych inicjatyw społecznych”⁵⁶.

Podsumowanie

Wychowanie do patriotyzmu polega na kształtowaniu postawy miłości do Boga i ludzi oraz ukazywaniu znaczeniu ziemskiej ojczyzny w życiu każdego człowieka. Pierwszorzędne znaczenie w rozwijaniu postawy szacunku dla ojczyzny ma miłość i wiara, które są darem samego Boga. Wpływ na formowanie się miłości do ojczyzny ma świadectwo życia rodziców, wychowawców i osób znaczących. Największe zaś znaczenie wychowawcze

mają konkretne wybory moralne oraz ukształtowane w człowieku cnoty. Droga do rozwoju postawy patriotycznej wymaga wielu wyrzeczeń i stawiania wymagań zarówno przed dziećmi i młodzieżą, jak i rodzicami, wychowawcami i duszpasterzami. Patriotyzm powinien wyrażać się poprzez wypełnianie wielkich i małych obowiązków codziennego życia względem narodu. Wielkie obowiązki dotyczą takich sytuacji, jak na przykład obrona narodu w wypadkach zewnętrznego zagrożenia. Natomiast małe obowiązki wobec ojczyzny to: „współudział w pielęgnowaniu dóbr mieszczących się w obrębie kultury narodowej. Chodzi o wierność narodowej kulturze (język, literatura, historia, tradycja, religia itd.) oraz aktywne jej zabezpieczanie, pielęgnowanie i rozwijanie. Patriotyzm naszych czasów musi mieć wymiar kulturowy i dotyczyć solidarności z narodową wspólnotą, jak i z narodową kulturą”⁵⁷. Dlatego katecheza wychowująca do patriotyzmu powinna uczyć znajomości własnego narodu oraz jego historii i tradycji, troszczyć się o rozwój i wykształcenie człowieka, dbać o rodzinę, uczyć uczciwości na co dzień, np. w szkole, w pracy oraz dbać o rodzinę i formować do zaangażowania społecznego i politycznego⁵⁸. Problem wychowania do patriotyzmu w katechezie jest jak najbardziej aktualny, zwłaszcza wobec zachodzących przemian życia społecznego. Katecheza, chcąc być wierna Bogu i człowiekowi, nie może lekceważyć spraw ludzkich, ale ma je podejmować, interpretując w świetle orędzia zbawienia. Powinna pozostać w służbie orędzia zbawienia, zawsze zmierzając do ukształtowania

⁵⁵ Por. M. Pisarek, *Wychowanie do patriotyzmu...*, jw.

⁵⁶ Konferencja Episkopatu Polski, Rada ds. Społecznych, *Chrześcijański kształt...*, jw.

⁵⁷ M. Sztaba, *Ocalić ducha patriotyzmu...*, <http://www.radiomaryja.pl/kosciol/ocalic-ducha-patriotyzmu/>, z dn.22.06.2018; por. T. Ślipko, *Zarys etyki szczegółowej*, t. 2, Kraków 2005.

⁵⁸ Por. M. Dziewiecki, *Wychowanie patriotyczne...*, jw.

człowieka zdolnego zaangażować się w budowanie nowego ładu społecznego, politycznego i moralnego. Ten patriotyczny wymiar katechezy przypomina, że życie w społeczności ludzkiej jest dla człowieka czymś naturalnym i bezwzględnie koniecznym. Natomiast miłość do ojczyzny powinna

zawsze cechować relacja synowska. Ojczyzna jest dla każdego człowieka jak matka. Dlatego trzeba nieustannie troszczyć się o ziemską ojczyznę, aby w ten sposób wypełnić obowiązek, który został na człowieka nałożony w chwili przyjęcia wiary podczas chrztu świętego.

Ks. dr hab. Stanisław Łabendowicz, prof. KUL – Instytut Teologii Pastoralnej i Katechetyki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie.

ks. Wojciech Wojtyła

Patriotyzm uniwersalny w ujęciu Władysława Stróżewskiego

Wstęp

Jednym z istotnych zadań szkoły, a tym samym nauczycieli i wychowawców, jest wychowanie młodego człowieka do patriotyzmu. Setna rocznica odzyskania przez Polskę niepodległości jest doskonałą okazją do zastanowienia się nad istotą i sensem umiłowania ojczyzny, historii, kultury i tradycji, a także refleksji nad sposobami wychowywania dzieci i młodzieży do uporządkowanej miłości społecznej. Jest to refleksja konieczna, gdyż dokonujące się we współczesnym świecie procesy o charakterze globalnym, w których uczestniczy również Polska i Polacy, sprawiają, że zmienia się sposób rozumienia patriotyzmu. Współcześnie patriotyzm zdaje się przybierać dwie skrajne postaci. Z jednej strony jest on utożsamiany z nacjonalizmem, którego zwolennicy afirmację własnego narodu oraz miłość do własnej ojczyzny definiują i umacniają poprzez wzywanie do niechęci a niekiedy wręcz do nienawiści innych narodów. Tak rozumiany

patriotyzm staje się zarzewiem licznych waśni i konfliktów. Przeciwnostwem nacjonalizmu jest również skrajny pogląd odmawiający człowiekowi prawa do kochania własnego kraju i wszystkiego tego, co ojczyste.

Rozważania na temat patriotyzmu podejmowali liczni myśliciele. Na szczególną uwagę zasługuje analiza współczesnego polskiego filozofa Władysława Stróżewskiego. Inspirowany twórczością Cypriana Kamila Norwida, pozostając w nurcie filozofii wartości, krakowski myśliciel poszukuje drogi do patriotyzmu uniwersalnego, który pozwoliłby uniknąć wspomnianych powyżej skrajności. Artykuł jest próbą rekonstrukcji tej drogi.

1. Naród-ojczyzna-państwo

Spółnością, która wprost odwołuje się do natury człowieka jest naród. Przynależność do określonego narodu nie jest wynikiem ani zasługi człowieka, ani jego wyboru. O fakcie tym decyduje wyłącznie urodzenie, czyli czynnik, na który jednostka